

O'ZBEK MAROSIM FOLKLORI

Abdullayeva Madina Rustamjon qizi

CHDPU Gumanitar fanlari fakulteti, 2-kurs talabasi
madinaabdullayeva@gmail.com, +998 94 860 27 08

Ilmiy rahbar: **Raxmanova Nafisa Azatbekovna**

Annotatsiya

Ushbu maqolada ozbek marosim folklori ularning bugungi kundagi ahamiyat ochib berilgan. Qadim zamonlardan to hozirgi kunga qadar insonlar xotirasida yod bo'lib ketgan marosim qo'shiqlarining kelib chiqish tarixi va viloyatlarda qay tarzda ijro etilishi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Folklor, qo'shiq, mehnat, janr, lirika, tarixiy, chorvachilik, kasb-hunar, mavsum, marosim, poetika.

Annotation

In this article, Uzbek ceremonial folklore and their importance today are revealed. The history of ritual songs, which have been preserved in the memory of the people from ancient times to the present day, and their performance in the regions will be discussed.

Key words: Folklore, song, labor, genre, lyric, historical, animal husbandry, profession, season, ceremony, poetics.

Marosim insoniyat madaniyatining eng muhim shakllaridan biri bo'lishi bilan bir qatorda uni rivojlantirishdagi samarali vosita ham hisoblanadi. Marosim xalq san'ati va madaniyati shakllari orasida eng ulkan auditoriyani o'ziga jalb qiladigan ommaviy tadbir hisoblanadi. Marosimlar xalqning eng yaxshi an'analari, odatlari, axloqiy qoidalarini ozida mujassamlashtirishi, saqlashi va rivojlantirishi jihatidan yoshlarni tarbiyalashda, ularning odobli-axloqli bo'lishlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Marosim inson hayotidagi muhim voqealarni nishonlashga qaratilgan, rasmiy va ruhiy vaziyatda o'tadigan, o'z ramziy harakatlariga hamda maxsus aytim-qo'shiqlariga ega hayotiy tadbiridir.

Marosimlar kishilarning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan ma'naviy hayot qadriyatlarini sirasiga kiradi. Insonga sihat-salomatlik tilash, uning turmushida to'kin-sochinlik, kundalik hayotida omad keltirish yoki inson hayotining muhim nuqtalarini qayd etish, nishonlash maqsadida maxsus o'tkaziladigan, xalq orasida qat'iy ananaga kirib qolgan xatti-harakatlar majmuidan iborat holda tashkil topgan tadbir marosim deyiladi. Marosimni o'tkazish paytida ijro etiladigan qo'shiq va aytimlar, o'qiladigan afsun va duolar marosim folklorini tashkil etadi.

Marosim – bu kopincha an'ana va urf-odatning tarkibiy qismi bo'lib, asosan, rasmiy va ruhiy ko'tarinkilik vaziyatida o'tadi, o'zining umum qabul qilgan ramziy harakatlariga ega bo'ladi. Masalan, aqiqa – ism qo'yish marosimi, nikohdan o'tish marosimi, dafn qilish marosimi, xotirlash marosimi, ekishga kirishish (urug' qadash) marosimi va hokazolar. Marosimga, bo'layotgan voqeaga “guvoh” sifatida odamlar chaqirilgan, ular dardga yoki quvonchga sherik bo'lishgan, yorqin kelajak uchun niyatlar qilishgan. Har bir marosimning o'ziga xos qabul qilgan tuzilishi (boshlanishi, o'rtasi, oxiri) boladi.

Bular orasida diniy marosimlar eng avval shakllangan bo'lib, marosimning boshqa turlari asta-sekin ular orasidan ajralib chiqqan va o'zining dastlabki xususiyatlarini yo'qota boshlagan. Masalan, o'zbek va tojik mifologiyasidagi qo'llab-quvvatlovchi, oilaviy baxt ato etuvchi, ezgu niyat va orzu-havaslariga etishishga ko'maklashuvchi homiy kuchlar Bibiseshanba va Mushkulkushodlarga bag'ishlab o'tkaziladigan marosimlar shular jumlasidandir. Bibiseshanba tikuvchilik va to'quvchilik bilan shug'ullanadigan ayollarning ruhiy madadkori sifatida talqin qilinadi. Bibiseshanbaga ishonch tojik mifologiyasi ta'sirida o'zbek mifologiyasiga ko'chgan. Bu obrazning dastlab tojik mifologiyasida paydo bo'lganligi uning nomidan bilinib turadi. Chunki seshanba so'zi tojikcha bo'lib, haftaning ikkinchi kuni nomini ifoda etadi. Ayollar shu kuni Bibi Seshanba ruhiga sig'inib, unga bag'ishlangan ritual marosim o'tkazadilar. Bu marosim ikki qismdan iborat bo'ladi. Uning birinchi qismida Bibiseshanbaning yetim-yesirlarni qo'llab-quvvatlaganligi haqidagi afsona bayon etiladi. Marosimga yig'ilgan ayollar shu marosim tarixi, o'tkazilish sababi va tartibi bilan tanishtiriladi. Bu ishni el ichida e'tibor qozongan, momolar ruhiga sig'inib qolgan yoki otinoyilik qilib, yoshlarga diniy-islomiy saboq beradigan ayol bajaradi. [Alaviya 1959:165]

Bibi (momo)lar ruhiga sig'inib o'tkaziladigan ritual tadbirlardan yana biri Bibimushkulkushod marosimidir. Aytishlaricha, Bibiseshanba va Bibimushkulkushod buxorolik taniqli avliyo Bahovaddin Naqshbandiyning ayol qarindoshlari (ammasi va xolasi) ekan. Bibimushkulkushod uning xolasi bo'lgan. Bibimushkulkushod ham Bibiseshanba kabi o'zbek va tojik mifologiyasidagi momo ruh timsollaridan biri bo'lib, u odamlarning mushkulini yechuvchi, oson etuvchi, kishilarni turli qiyinchiliklardan, mehnatdagi omadsizliklardan qutqaruvchi homiy kuchdir. Odamlar, odatda, biror-bir baxtsizlikka yoki omadsizlikka duchor bo'lganlarida Bibimushkulkushod ruhini chaqirib, unga sig'inib, undan madad tilaganlar. Bibimushkulkushod marosimi hozirgacha xalqimiz orasida keng o'tkazilib kelinadi. Uning o'tkazila boshlanishini epik bayon etuvchi afsona bor. Unda aytilishicha, bu marosimning yuzaga kelishiga bir kambag'al o'tinchi chol sababchi bo'lgan. [Sarimsoqov 1986:78]

Umuman olganda marosimlarni o'tkazilish vaqti, o'rni, tarzi, tartibi, ijodkorlari, ishtirokchilari tarkibi va vazifalariga, o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra uchta katta guruhga bo'lib o'rganish mumkin:

1. Mavsumiy marosimlar folklori.
2. Oilaviy – maishiy marosimlar folklori
3. So'z magiyasiga asoslangan marosimlar folklori. [Farg'ona qo'shiqlar 1967:24]

O'lim allalari, motam yor-yorlari, nikoh to'yi bo'lmagan yoshlar bevaqt vafot etganda aytiladigan yig'ilar, farzand o'limiga bag'ishlangan yig'ilar, buviga aytiladigan yig'ilar hammasi motam marosimi qo'shiqlaridir. Masalan, motam qo'shiqlari quyidagicha aytiladi, unda kim vafot etgan bo'lsa, qo'shiq ham shunga moslab aytiladi:

Yig'ilar va yo'qlovlar

Otaga bag'ishlangan yig'ilar

Soqolining tagidan

Sullohlarga yo'l bergay, voy otam.

Muylabining tagidan

Mulolarga yo'l bergan, voy otam.

Qush qanoti tegmagan,

Tog'da daraxtlar bormikan, voy otam.[Boychechak 1983:67]

Nikoh to'yi qo'shiqlariga esa yor-yorlar, to'y aytimlari, kelin o'tirsin, kuyov salomlar, kelin salomlar kabi qo'shiqlar kiradi. Umuman olganda nikoh to'yi qo'shiqlari ham, motam qo'shiqlari ham oilaviy marosimlar folkloriga kiradi. Yor-yorlar bir qizni o'z ota uyidan chiqib ketayotganda aytiladigan qo'shiqdir:

Yor-yor aytsak, jamoat,

Xush dengizlar, yor-yor,

Xush bormikan degani

Do'st bormikan, yor-yor.

Ota-onasin uyini

Suv oldirib, yor-yor,

Oblo birov uyini

Quvontirib, yor-yor,

Qizday munlig' dunyoda

Hech bormikin, yor-yor.

Kelidagi qatiqni

Kim to'kibdi, yor-yor,

Ketadigan singlimni

Kim so'kibdi, yor-yor [Oq olma, qizil olma 1972:156]

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, marosim qo'shiqlari o'zbek xalq og'zaki poetik ijodining eng qadimiy namunalaridir. Xalq maishiy hayotidagi har bir bayram, har bir marosim, ma'lum davrdagi mavsumlar alohida-alohida, aniq mavzuni ifodolovchi mazmunga ega. Mavsum-marosim qo'shiqlari ba'zan ommaviy tarzda ijro etishga mo'ljallangan bo'lishi bilan birga maxsus tayyorgarlik ko'rgan ijrochilar ijodini ham inkor etmaydi. Xalqimizning o'tmish madaniy merosiga, qadriyatlarga bo'lgan munosabat mavsum-marosim qo'shiqlarida alohida ko'zga tashlanadi. Bunday qo'shiqlar badiiy mukammallik jihatidan so'z san'ati namunalari talabiga to'liq javob beradigan she'rlardan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alaviya M. O'zbek xalq qo'shiqlari. – T.: “Fan” 1959.
2. Boychechak. Qo'shiqlar. – T.: G'. G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1983.
3. Gulyor. Farg'ona qo'shiqlari. – T.: G'. G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti. 1967.
4. Oq olma, qizil olma. Qo'shiqlar. – T.: G'. G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1972.
5. Sarimsoqov B. O'zbek marosim folklori. – T.: “Fan” 1986.

